

SHAXS VA JAMIYAT ZIDDIYATI: “BAXTSIZ KUYOV” DRAMASI MISOLIDA

Noralievva Durdonaxon Baxtiyorjon qizi

Farg’ona davlat universiteti Filologiya fakulteti

O’zbek tili yo’nalishi

3- bosqich talabasi

Annotatsiya :

Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning “Baxtsiz kuyov” dramasi misolida shaxs va jamiyat o’rtasidagi murakkab ziddiyat ijtimoiy-psixologik hamda badiiy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda majburiy nikoh hodisasi orqali inson erkinligining cheklanishi, ijtimoiy me’yorlarning shaxs taqdiriga ta’siri va ichki ruhiy fojiaga olib keluvchi omillar ochib beriladi.

Tahlil jarayonida dramadagi obrazlar tizimi, konflikt tabiati hamda muallifning tanqidiy-estetik qarashlari ilmiy asosda yoritilib, ushbu asarning nafaqat o’z davri, balki zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi. Natijada “Baxtsiz kuyov” dramasi inson erkinligi, tanlov huquqi va ijtimoiy bosim o’rtasidagi abadiy qarama-qarshilikni aks ettiruvchi muhim badiiy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit soʻzlar: shaxs va jamiyat ziddiyati, majburiy nikoh, ijtimoiy bosim, psixologik konflikt, badiiy tahlil, obrazlar tizimi, jadid dramaturgiyasi, inson erkinligi.

Abstract:

This article analyzes the conflict between the individual and society in Abdulla Qodiriy’s drama “Baxtsiz kuyov” from socio-psychological and literary perspectives. The study explores how forced marriage functions as a central motif revealing the restriction

of personal freedom, the dominance of social norms, and the emergence of inner psychological tragedy.

Through a close examination of the system of characters, the nature of the conflict, and the author's critical-aesthetic approach, the article demonstrates that the drama reflects not only the realities of its time but also maintains relevance in the modern context. Ultimately, "Baxtsiz kuyov" is interpreted as a significant artistic work portraying the enduring tension between individual choice and societal pressure.

Keywords: individual and society conflict, forced marriage, social pressure, psychological conflict, literary analysis, character system, Jadid drama, human freedom.

Kirish:

O'zbek adabiyotida shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab ziddiyat doimo asosiy mavzulardan biri bo'lib kelgan. XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadid adabiyoti esa ushbu masalani yangi badiiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan ochib berdi. Abdulla Qodiriy esa bu jarayonda o'zbek realizmining tub burilishini yaratgan yozuvchi sifatida ajralib turadi: har bir asarida u inson ruhiy kechinmalari, ijtimoiy stereotiplar va an'anaviy tizimlar o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni chuqur tasvirlaydi.

"Baxtsiz kuyov" dramasi — shaxsning erkinligi va jamiyat majburiyati o'rtasidagi qarama-qarshilikni markazga olgan asar. Majburiy nikoh hodisasi orqali insonning ichki dunyosi, ruhiy iztiroblari va shaxsiy xohish-irodalari ko'rsatiladi. Qahramonlar o'z taqdirini tanlay olmay, ijtimoiy me'yorlar va eski urf-odatlarining og'ir bosimi ostida qoladilar. Shu bilan birga, drama o'quvchiga inson baxti va tanlov huquqi, shaxsning ichki dunyosi va tashqi tizimlar o'rtasidagi ziddiyatni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Asarda yaratilgan obrazlar tizimi nafaqat dramatik syujetni rivojlantiradi, balki inson va jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy va psixologik ziddiyatni badiiy ifoda etadi. Har bir qahramon — shaxsiy ichki dunyosi va tashqi ijtimoiy bosim o'rtasidagi kurashning timsoli.

Shu tariqa, “Baxtsiz kuyov” nafaqat o‘z davrining, balki bugungi kunning ham dolzarb muammolarini ochib beruvchi asarga aylanadi.

“Baxtsiz kuyov” dramasi jamiyat qoidalari bilan shaxsiy xohish o‘rtasidagi ziddiyatni ko‘rsatadi. Drama voqealari shuni ochib beradi: nikoh — bu faqat ikki insonning sevgisi bilan bog‘liq hodisa emas, balki jamiyatning qat‘iy tartib va stereotiplari bilan belgilanadi. Masalan, kuyov va kelin o‘z xohishlariga zid ravishda birlashtiriladi, va bu ularning hayotini baxtsiz qiladi. Shu orqali Qodiriy bizga shuni ko‘rsatadi: baxt va sevgi shunchaki urf-odatlariga bo‘ysunib qurilmasligi kerak, insonning shaxsiy tanlovi muhim. Badiiy tilda aytganda, drama — jamiyatning qat‘iy qonunlari bilan odam qalbi o‘rtasidagi ichki fojiani sahnalashtiradi. Har bir qaror qahramonlar ruhiyatiga og‘irlik qiladi, va ularning baxtiga to‘sqinlik qiladi.

Drama faqat tashqi voqealar bilan emas, balki qahramonlarning ichki kechinmalari bilan hayotiy ahamiyatga ega. Kuyovning yuragidagi iztirob, ichki norozilik, sevgini his qilish va uni erkin tanlay olmaslik kabi holatlar dramatik konfliktni yanada kuchaytiradi. Badiiy tilda, har bir sahna — bu ichki monolog va dialoglar orqali qahramonning ruhiy dunyosini ochish vositasi.

Abdulla Qodiriy dramasida jadidchilik ruhini ko‘rish mumkin. U eski urf-odatlarni tanqid qiladi va jamiyatni o‘zgarishga chaqiradi. Majburiy nikoh, Fayziboy va Abdurahimning qarorlari va stereotiplar — bularning barchasi yangilanishga to‘sqinlik qiluvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi. Badiiy mahoratda esa, adib bu mavzuni dramaturgik konflikt va qahramonlar obrazlari orqali ochadi. Masalan, ota-onalar va jamiyat tizimi “ko‘rinmas qahramon” sifatida ishlaydi — ular faol harakat qilmaydi, lekin har bir qaror qahramonlarni fojeaga yetaklaydi. Shu tarzda asar nafaqat dramatik voqea, balki ijtimoiy va ma’rifiy drama bo‘lib xizmat qiladi.

Solih — dramatik markaz va ruhiy fojia timsoli

Solih — “Baxtsiz kuyov” dramasi markaziy qahramoni bo‘lib, uning hayoti, qarorlari va ichki dunyosi dramatik konfliktning poydevorini tashkil etadi. Uning timsoli orqali Qodiriy personaj hayoti orqali jamiyatning ijtimoiy muammolarini, eski urf-odatlar va ijtimoiy majburiyatlarning inson ruhiyatiga ta’sirini ochadi. Asarda Solih — oddiy, kambag‘al yigit sifatida tasvirlanadi. Garchi u ziyoli boy oiladan bo‘lsa ham ayni paytda yashash sharoiti uncha yaxshi emasdi. U moliyaviy qiyinchilikda yashaydi va katta hayotiy qarorlarni qabul qilishda shaxsiy istakdan ko‘ra, atrofdagi ijtimoiy me‘yorlarga bo‘ysunadi. Solih Rahima bilan baxtli hayot qurish istagida bo‘lsa ham, jamiyatdagi an’anaviy nikoh, keraksiz urf-odatlar, kuyovdan talab qilingan ko‘plab mahsulotlar va moddiy bosimlar uni qattiq tashvishlantiradi va ichidan bu to‘yga qarshi ekanligini ko‘rsatadi. Biroq amakisining qistovlari bilan to‘yga rozi bo‘ladi.

Bu to‘qnashuv dramatik jihatdan dramatik syujetning asosi bo‘lib, Solihning o‘z qarorini izlab, ichki norozilik va iztirob bilan yuzlashishi — drama fonida ko‘rsatiladigan asosiy konfliktidir.

Uning ruhiy kechinmalari ochiq dialoglarda ham, ichki monologlarda ham namoyon bo‘ladi. Solih o‘z ichki dunyosini ko‘pincha so‘zlardagi sekinlik, jimlik orqali tasvirlaydi — bu realist psixologik yondashuvning badiiy tasviridir. Solihning ruhiy iztirobi uning qaror qabul qilishdagi sustligi, noaniqligi va hayot yo‘lidan chalg‘ishi bilan ifodalanadi. Solih orqali Qodiriy anonim tarzda eski urf-odatlar, moddiy manfaat va jamiyat stereotiplarini tanqid qiladi. Solihning uylanish jarayoni dramatik chegaraga yetganida, bu qaror uning ichki baxtiga qattiq ta’sir ko‘rsatadi, hatto uni yo‘qotishiga olib keladi. Bu esa dramatik fojeaning markaziy elementi bo‘lib, asar bobida jamiyatning adolatsizlik, bid’at va stereotiplarni saqlab qolishga qarshi ogohlantiruvchi xabarini beradi.

Solih obrazining dramatik funksiyasi quyidagilardan iborat:

- shaxsiy hayot va jamiyat me‘yorlari o‘rtasidagi murakkab aloqani ko‘rsatadi;
- dramadan axloqiy-ma’naviy g‘oyasini markazlashtiradi;
- eski an’analar va zamonaviy fikr o‘rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi.

Solihning ruhiy iztirobi va dramatik yakuni — bu nafaqat individual fojia, balki butun jamiyatning qadriyatlar konfliktini aks ettiruvchi timsoldir.

Domla obrazi tahlili:

Domla — Qodiriy dramalarida ko‘pincha an‘anaviy qadriyatlarning, ma‘naviy va axloqiy me‘yorlarning timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. “Baxtsiz kuyov”da domla obrazida bu xususiyatlar aniq ko‘rinadi. U o‘z o‘rnida insonlarning hayotiy qarorlariga, xususan, nikoh masalasiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Domla jamiyatning eski urf-odatlariga qat‘iy himoya qiladi, bu esa qahramonlarning shaxsiy xohish bilan ziddiyatga tushadi. U Solih qarorlarini boyning talablariga moslashtirishga intiladi. Shu bilan birga, domla obrazi orqali Qodiriy jamiyatning qat‘iy va ba‘zan inson baxtini cheklovchi me‘yorlarini tanqid qiladi. Drama davomida domla o‘z qarashlari bilan qahramonlar orasida ichki konfliktlarni kuchaytiradi. Masalan, kuyovning shaxsiy istagi bilan jamiyatning majburiyati o‘rtasidagi ziddiyat domla orqali yanada keskinlashadi. Shu tariqa, domla nafaqat tashqi antagonist, balki ichki psixologik bosimni kuchaytiruvchi omil sifatida xizmat qiladi.

Amakisi Abdurahim – qahramonning oilaviy muhitini shakllantiruvchi asosiy figuralardan biri. U drama davomida ijtimoiy qadriyatlar va urf-odatlarining timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Amakisi sahnalarda ko‘proq maslahat beruvchi, lekin qahramon istaklarini cheklovchi sifatida tasvirlanadi. Masalan, nikoh masalasida u qahramonga “Bular avloddan-avlodga o‘tgan an‘ana, bu yo‘ldan chiqmang” deb tavsiya qiladi. Bu sahnada Amakisi orqali Qodiriy jamiyatning konservativ qarashlarini va shaxsiy baxtni cheklovchi an‘analarni ko‘rsatadi. Amakisi, bir tomondan, yaxshi niyatli, oilani himoya qiluvchi sifatida tasvirlangan bo‘lsa, boshqa tomondan, u qahramonning ruhiy erkinligini cheklaydi. Shu sababli Amakisi qahramon ichidagi ziddiyatni kuchaytiradi. U orqali o‘quvchi yoki tomoshabin jamiyatning shaxsiy xohishlarga nisbatan talablarini sezadi.

Ellikboshi — asarda juda muhim, lekin ko‘pincha noto‘g‘ri tushunilgan obrazlardan biridir. U — jamiyatning yangi fikr va qadriyatlarni ifodalaydigan, lekin eski urf-odatlar bilan to‘qnashgan shaxs sifatida dramatik strukturaga xizmat qiladi.

Kim u? Ellikboshi — qariyalar orasida yoshroq bo‘lgan, taxminan o‘rtacha yoshi bilan (35 yashar deb belgilanadi) an‘anaviy va sui-qadriyatli qarashlarga qarshi fikrga ega bo‘lgan shaxsdir. U dramatik voqeada oddiy qishloq eski qoidalarini, qat‘iy urf-odatlarni haddan tashqari tutib qolgan jamiyatni tanqid qiladi. Ellikboshi asosan ijtimoiy stereotipga qarshi fikr bildiruvchi shaxs sifatida chiqadi. Uning nomi — ellik boshi — bu yillari yetgan odamlarni ifodalashi bilan birga, “ko‘p mijozli” qarashlarni ham ramziy etadi. Bu ramziy atribut orqali muallif qishloq jamiyatidagi fikrlar ustida umumiy muhokamani boshlaydi. Drama Solih va Rahima hamda boshqa qahramonlar orqali muhabbat, ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlik masalalari bilan bir qatorda “eski urf-odatlar” g‘oyasi tanqid qilinadi — ularning jamiyat hayotiga salbiy ta‘siri rahbarlik roli bilan ifodalanadi. Ellikboshi esa ijtimoiy yig‘ilishlarda yoki sahnalarda shu urf-odatlar — majburiy nikoh, ortiqcha to‘y marosimlari, manfaatsiz urf-odatlar haqida fikr bildirar ekan, u jamiyat qoidalarining ajablanarli darajada qat‘iyligini va shaxsiy baxtdan ustun qo‘yilayotganini ko‘rsatadi.

Rahima obrazining tahlili

Rahima – dramadagi eng nozik, halol va fidoyi ayol obrazidir. U Solihning xotini sifatida faqat oilaviy majburiyatlarni bajarib qolmas, balki insoniy fazilatlarni, mehr-shafqat va mardlikni ham ifodalaydi. Rahima asarda ijtimoiy va ma‘naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi timsol sifatida qaraladi: u o‘zining sabr-toqat va halolligi bilan o‘quvchiga hayotiy ibrat beradi. Dramadagi sahnalarda Rahima o‘zini oilasiga, eriga va atrofidagi insonlarga sodiq ko‘rsatadi, shu bilan birga jamiyatdagi noto‘g‘ri odatlarga qarshi muloyim, ammo qat‘iy turadi. Uning xarakteri konflikt sahnalarida yanada yorqin namoyon bo‘lib, o‘quvchida rahm-shafqat va adolat tuyg‘usini uyg‘otadi.

Rahima obrazining o‘ziga xosligi shundaki, u dramatik voqealar rivojida passiv emas, balki ma’naviy kuch va tasir vositasi sifatida harakat qiladi. Shu jihatdan u asardagi boshqa obrazlar – masalan, Solih, Ellikboshilar yoki boy odamlarning – xarakterini yanada teranroq ko‘rsatadi. Rahima orqali muallif jamiyatdagi oilaviy qadriyatlar va ayolning roli, shuningdek, insoniy halollik va fidoyilikning qadrini yoritadi.

Xulosa

“Baxtsiz kuyov” dramasi – bu shaxs va jamiyat o‘rtasidagi doimiy ziddiyatni chuqur badiiy va psixologik tarzda yorituvchi asardir. Abdulla Qodiriy o‘z asarida majburiy nikoh, ijtimoiy bosim va shaxs erkinligi masalalarini markazga qo‘yib, o‘quvchiga inson hayotidagi tanlov va majburiyatlar o‘rtasidagi murakkab muvozanatni his ettiradi.

Obrazlar tizimi dramatik konfliktni yanada boyitadi: Solihning ichki kechinmalari, Rahimaning sadoqati va mehribonligi, jamiyat vakillarining qoidaviy qarorlariga bo‘ysunishi orqali muallif shaxsning erkinligi va ijtimoiy majburiyatlar ziddiyatini aniq namoyon qiladi. Rahima obrazi ayniqsa dramatik markaz sifatida o‘quvchida kuchli hissiy taassurot qoldiradi, uning sabr-toqat va fidoyiligi asarning asosiy ideyasini yanada chuqurlashtiradi. Natijada “Baxtsiz kuyov” nafaqat o‘z davri hayotini, balki bugungi jamiyatdagi ijtimoiy va psixologik muammolarni ham aks ettiruvchi, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatni badiiy tafakkur bilan ochib beruvchi noyob drama sifatida qadrlanishi mumkin. Bu asar inson erkinligi, tanlov huquqi va oilaviy qadriyatlarning o‘zaro murakkab bog‘liqligini yoritib, o‘quvchida chuqur fikr uyg‘otadi va adabiyotda abadiy iz qoldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy. Baxtsiz kuyov — Namangan: NamDU nashriyoti, 2023. PDF manba.
2. Qodirov, O. O‘zbek dramaturgiyasi tarixi. Toshkent: Fan, 2018.
3. Tursunov, R. Jadid adabiyoti va shaxs erkinligi muammosi. Toshkent: Sharq, 2015.

4. Islomov, S. O‘zbek drama obrazlarining ijtimoiy-psixologik tahlili. Toshkent: Ilmiy nashr, 2020.
5. Sobirova, M. Adabiy tahlil metodlari va dramaturgiya. Toshkent: Akademnashr, 2019.